

РЕАЛІЗАЦІЯ АДВОКАТОМ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ЯК СУБ'ЄКТОМ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ВТОРИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

IMPLEMENTATION BY A LAWYER OF ADMINISTRATIVE PROCEDURAL LEGAL PERSONALITY AS A SUBJECT OF PROVIDING FREE SECONDARY LEGAL ASSISTANCE IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS

Шатрава С.О., д.ю.н., професор,
завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем досудового розслідування
Харківський національний університет внутрішніх справ

Джафарова О.В., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри поліцейської діяльності та публічного адміністрування
Харківський національний університет внутрішніх справ

Горбачов О.В., к.ю.н.,
начальник
*Відділення поліції № 3 Харківського районного управління поліції Головного управління
Національної поліції у Харківській області*

Валко Петрос, к.ю.н.,
адвокат

Дослідження сфокусоване на адміністративній процесуальній ролі адвоката в рамках системи надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні (БВПД). Метою дослідження є виявлення особливостей реалізації адміністративної процесуальної правосуб'єктності адвоката в межах адміністративного судочинства в Україні.

Наголошено, що реалізація адміністративної процесуальної правосуб'єктності адвоката, залученого до системи надання безоплатної вторинної правової допомоги представляє з себе цілеспрямовані дії адвоката щодо набуття сукупності прав та обов'язків, необхідних для участі в системі БВПД, а також їх подальшого застосування в ході професійної, законодавчо регламентованої діяльності. Сутність професійної правничої допомоги здійснюваної адвокатом залученим до надання БВПД при цьому не змінюється та залишається спрямованою на сприяння забезпеченню прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб.

Реалізацію правосуб'єктності адвокатів задіяних у системі БВПД умовно класифіковано на декілька окремих етапів: 1) етап допуску (або залучення) адвоката до участі у наданні безоплатної вторинної правової допомоги, який включає в себе 1.1) набуття адвокатом права здійснювати правничу допомогу у межах системи БВПД та 1.2) процедуру безпосереднього розподілу доручень на здійснення БВПД; 2) безпосередню реалізацію адміністративної процесуальної дієздатності адвоката в системі надання БВПД; 3) припинення діяльності адвоката з надання правничих послуг в системі безоплатної вторинної правової допомоги.

Особливість правосуб'єктності адвоката БВПД полягає у поширенні її окрім адміністративного судочинства ще на декілька галузей права (кримінального, цивільного тощо). При цьому, процедура безпосереднього розподілу доручень на здійснення БВПД, відповідно до чинного судового рішення, в повному об'ємі реалізується лише в галузі цивільно-правових відносин, при чому деякі компоненти механізму її реалізації недостатньо прозорі. Додатково слід відзначити, що під час реалізації правосуб'єктності адвоката суб'єкта системи БВПД в ній не виявлено ознак спеціальної правосуб'єктності.

Ключові слова: адміністративне судочинство, адміністративний процес, інститут адвокатури, адвокатура, адвокат, правосуб'єктність, правоздатність, дієздатність, безоплатна правова допомога, безоплатна вторинна правова допомога, засади здійснення адвокатської діяльності.

The study is focused on the administrative procedural role of the lawyer within the system of providing free secondary legal aid in Ukraine. The purpose of the study is to identify the peculiarities of the realization of the administrative procedural legal personality of the lawyer within the administrative proceedings in Ukraine. It is emphasized that the implementation of the administrative procedural legal personality of a lawyer involved in the system of providing free secondary legal aid is the purposeful actions of a lawyer to acquire a set of rights and obligations necessary for participation in the system of free secondary legal aid, as well as their further application in the course of professional, legally regulated activities. At the same time, the essence of professional legal assistance provided by a lawyer involved in the provision of free secondary legal assistance does not change and remains aimed at helping to ensure the rights, freedoms and legitimate interests of individuals. The implementation of the legal personality of lawyers involved in the system of free secondary legal aid is conditionally classified into several separate stages: 1) the stage of admission (or involvement) of a lawyer to participate in the provision of free secondary legal aid, which includes 1.1) acquisition by a lawyer of the right to provide legal aid in within the framework of the system of free secondary legal aid and 1.2) the procedure for the direct distribution of orders for the implementation of free secondary legal aid; 2) direct implementation of the administrative procedural capacity of the lawyer in the system of providing free secondary legal assistance; 3) termination of the lawyer's activity in the provision of legal services in the system of free secondary legal aid. The peculiarity of the legal personality of a lawyer of free secondary legal assistance is that it is extended to several branches of law (criminal, civil, etc.) in addition to administrative proceedings. At the same time, the procedure of direct distribution of orders for the implementation of free secondary legal assistance, in accordance with the current court decision, is fully implemented only in the field of civil legal relations, while some components of the mechanism of its implementation are not transparent enough. In addition, it should be noted that during the implementation of the legal personality of the lawyer of the subject of the system of free secondary legal assistance, no signs of special legal personality were found in it.

Key words: administrative proceedings, administrative process, institute of advocacy, advocacy, lawyer, legal personality, legal capacity, legal capacity, free legal aid, free secondary legal aid, principles of advocacy.

Постановка проблеми. Наразі реалізація адвокатом власної адміністративної процесуальної правосуб'єктності в межах надання безоплатної вторинної правової допомоги (БВПД) в адміністративному судочинстві представляє з себе практичне втілення норм національного законодавства та сукупності рекомендацій і вимог міжнародних нормативно-правових актів спрямованих на забезпечення прав, свобод і законних інтересів фізичних

осіб та здійснюване з метою втілення правових, демократичних, людиноорієнтованих цінностей і пріоритетів. На сьогоднішній день можна констатувати достатню нормативну забезпеченість цієї діяльності, проте визначення її якості та оцінка перспектив вдосконалення потребує ретельного вивчення реалізації адміністративної процесуальної правосуб'єктності адвоката – суб'єкта надання БВПД.

Аналіз останніх досліджень. Діяльність адвокатів з надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні, її засади, нормативне підґрунтя, особливості та перспективи розглядалися багатьма сучасними провідними науковцями. Численні дослідження також присвячувались вивченню правоздатності та дієздатності адвокатів, статусу та ролі інституту адвокатури. Серед вчених, які займалися цими питаннями: В. Авер'янов, Н. Александрова, О. Андруневич, Д. Бакаєв, О. Бандурка, О. Бачеріков, В. Бевзенко, О. Безпалова, С. Безпалько, Л. Бердникова, В. Білоус, Н. Боженко, І. Болокан, В. Бутенко, Д. Власенко, П. Вовк, А. Ганєв, Д. Гнап, І. Грищенко, Т. Гуржій, О. Джафарова, І. Діткевич, Р. Кайдашев, О. Капля, С. Ківалов, О. Ковалишин, І. Коліушко, В. Колпаков, А. Комзюк, А. Комоюк, І. Корецький, В. Котенко, О. Кошій, В. Криволапчук, О. Кузьменко, Р. Куйбіда, В. Матвійчук, Є. Лазнок, Ю. Лисенко, А. Луцько, Р. Мельник, О. Мілієнко, К. Мінаєва, С. Мосьонда, Т. Остапенко, О. Пабат, О. Пасенюк, В. Перепелюк, Р. Попов, Т. Проценко, К. Пуданс-Шушлебін, А. Рибченко, О. Рогач, А. Руденко, О. Рябенко, А. Селіванов, О. Сидельников, О. Ситников, І. Сіліч, М. Стефанчук, В. Стефанюк, М. Тищенко, В. Тимошук, О. Харитонов, Р. Чернолуцький, С. Шатрава, В. Шишкін, О. Шишов та багато інших.

Беручи до уваги динамічний розвиток системи БВПД та постійні спроби законотворців вдосконалювати й змінювати законодавчо-нормативну базу у відношенні адвокатів і адвокатури, неможна вважати питання, що стосуються реалізації адвокатом адміністративної процесуальної правосуб'єктності в адміністративному судочинстві України у рамках надання БВПД достатньо дослідженими. А продовження розбудови системи БВПД та залучення все більшої кількості адвокатів до надання послуг з безоплатної вторинної правової допомоги обґрунтовують актуальність цього наукового дослідження.

Мета і завдання дослідження. Мета даної наукової роботи полягає у виявленні особливостей реалізації адміністративної процесуальної правосуб'єктності адвоката в межах адміністративного судочинства в Україні при здійсненні ним послуг з безоплатної вторинної правової допомоги. За для досягнення зазначеної мети необхідно поступово виконати наступні дослідницькі завдання: розглянути класифікації видів адміністративної процесуальної правосуб'єктності та відповідно означених нею параметрів охарактеризувати правосуб'єктність адвоката в адміністративному судочинстві; розкрити особливості реалізації адвокатом різних видів правових послуг в контексті системи БВПД; дослідити специфіку відповідальності адвоката в системі БВПД; на основі виявлених особливостей реалізації адвокатом адміністративної процесуальної правосуб'єктності сформулювати пропозиції до її покращення та до умов, що мають стимулювати підвищення якості надання адвокатом правових послуг в системі безоплатної вторинної правової допомоги.

Виклад основного матеріалу. Діяльність адвоката, як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги, передбачає реалізацію ним своєї адміністративної процесуальної правосуб'єктності. Як відомо, правосуб'єктність складається з сукупності дієздатності та правоздатності певної особи. Проте, і сама правосуб'єктність, як окреме узагальнене теоретичне поняття поділяється науковцями на певні види.

Перш за все такий розподіл практикується за галузями права, дозволяючи виділяти правосуб'єктність адміністративну, цивільну, кримінальну тощо. З одного боку така

класифікація завдяки звуженню кола правових питань до меж окремої галузі дозволяє виділяти окремі ознаки та конкретизувати поняття правосуб'єктності. Проте, з іншого боку загальні характеристики правосуб'єктності все ж таки прослідковуються у окремо взятих галузях права, що дозволяє використовувати порівняння ознак правосуб'єктності та посилається на її певні типові риси.

Наприклад, М. Шпак досліджуючи правосуб'єктність адвоката у цивільному процесі, стверджує: «значення реалізації цивільної процесуальної правосуб'єктності адвоката полягає у тому, що остання виступає передумовою до належного здійснення адвокатом своєї професійної діяльності з надання професійної правничої допомоги у цивільному судочинстві, а також відображає належну процедуру допуску вказаного суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин до участі в статусі процесуального представника під час розгляду та вирішення цивільних справ судами» [1, с. 106].

Зазначене буде також вірним і в межах адміністративного процесу, оскільки реалізація адміністративної процесуальної правосуб'єктності адвоката так само є передумовою до належного здійснення ним своєї професійної правничої діяльності але вже з надання послуг безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві. Разом із тим, цілком зрозумілим є те, що процедури допуску адвоката до участі у наданні БВПД в адміністративному судочинстві можуть носити певні галузеві відмінності.

Намагаючись виділити коло питань, що належить до сфери реалізації адміністративної правової правосуб'єктності адвоката в системі БВПД ми стикаємося із цікавою особливістю, де такий розподіл по-перше, неочевидний, а по-друге, визначається не лише теоретичним обґрунтуванням, але й охарактеризований на рівні відповідного правового акту.

Отже, вкладаючи у адміністративний процес більш широкий зміст за участь адвоката у адміністративному судочинстві, та передбачаючи у межах цього поняття також реалізацію адміністративних прав і обов'язків адвоката, що здійснюється у ході процесів та процедур взаємодії адвоката із органами виконавчої влади, постає питання оцінки допуску адвоката до участі у наданні безоплатної вторинної правової допомоги.

Тож, процедуру зазначеного допуску можна умовно поділити на набуття адвокатом права здійснювати правничу допомогу у межах системи БВПД (у процесі якої реалізується його правоздатність) та безпосереднім розподілом доручень на здійснення БВПД (яка є відправною точкою, юридичним фактом, після якого адвокат реалізує свою дієздатність у наданні правничих послуг в системі БВПД). Ці обов'язкові етапи, що передують безпосередньому здійсненню адміністративного судочинства, розглянемо послідовно.

Згідно із п. 1 ч. 1 статті 27 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», конкурси з відбору адвокатів, які залучаються для надання БВПД, здійснюються у відповідності із порядком і умовами затвердженими постановою Кабінету Міністрів України (КМУ) від 28.12.2011 року № 1362 (із змінами внесеними постановою КМУ від 31.10.2018 року № 898) [2].

Безпосередню «організацію та проведення конкурсу (відповідно до пункту 8 частини першої статті 28 Закону України «Про БВПД») покладено на головні управління юстиції в регіонах, які утворюють конкурсні комісії (у складі не менш як сім осіб), персональний склад яких формується з» [3] «представників адвокатури, головного територіального управління юстиції, центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, а також суддів, представників громадських об'єднань та юридичних вищих навчальних закладів (за їх згодою) [2, п. 6].

Слід зазначити, що юридичним фактом початку наведеної процедури виступає факт подання адвокатом відпо-

відного пакету документів, а завершення процедури виявляється у оприлюдненні результатів конкурсу. Крім того, участь у зазначеній процедурі здійснюється з ініціативи адвоката та носить усі ознаки адміністративного процесу, оскільки відбувається за участю низки державних органів, що відносяться до гілки виконавчої влади. А саме: Міністерства юстиції України – видає наказ про проведення конкурсу; Координаційного центру з надання правової допомоги – складає План-графік проведення конкурсу, залученням спеціально утвореної Комісії тощо [4].

Переходячи до розгляду розподілу доручень адвоката на здійснення безоплатної вторинної правової допомоги, необхідно наголосити на важливості цієї процедури, оскільки саме від неї залежить практична реалізація дієздатності адвоката щодо безпосереднього здійснення ним відповідних правових послуг.

Згідно статті 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги є документом, що створює та засвідчує підстави для здійснення адвокатської діяльності [5, п. 4 ч. 1 ст. 26]. Розподіл доручень здійснюється на розсуд Регіональних центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, за процедурою, яка контролюється зазначеними центрами. Існуючий механізм розподілу доручень не задовольняє учасників надання БВПД у повній мірі, він може призводити до конфліктів та створювати передумови корупційних правопорушень. Видані доручення можуть стосуватися різних галузей права (адміністративного, кримінального тощо). Матеріали розглянутої справи стосувалися здебільшого випадків адміністративного затримання, адміністративного арешту, затримання за підозрою у скоєнні кримінального злочину, оскільки саме у цих інцидентах необхідне негайне надання БВПД адвокатом, чим і обумовлюється потреба у встановленні графіка чергування, проте, наведене судове рішення стосується і усього механізму розподілу доручень в цілому. Один з найважливіших механізмів, що має прямий вплив на реалізацію правосуб'єктності адвокатів залучених до надання послуг з БВПД, хоча і стосується відносин адвоката з державним органом, який належить до гілки виконавчої влади, проте носить не адміністративний, а цивільний характер, а відтак виходить за межі адміністративної процесуальної правосуб'єктності адвоката.

Продовжуючи дослідження правосуб'єктності адвоката як суб'єкта надання БВПД, доцільно звернути увагу на класифікацію правосуб'єктності наведену Ю. Шемшученком у Великому енциклопедичному юридичному словнику. До видів індивідуальної правосуб'єктності науковець відносить: «1) загальну – здатність особи бути учасником правових відносин взагалі; 2) галузеву – здатність особи бути учасником відносин, які регулюються нормами тієї чи іншої галузі права; 3) спеціальну – здатність суб'єкта бути учасником певного кола правовідносин у межах даної галузі права. Окрім того, спеціальна правосуб'єктність має свої різновиди: а) активну правосуб'єктність, якою наділені носії владних повноважень; б) пасивну правосуб'єктність, яка надана підпорядкованим суб'єктам» [6, с. 697].

Щодо загальної та галузевої правосуб'єктності адвоката залученого до системи надання безоплатної вторинної правової допомоги, то доцільно зазначити, що згідно статті 25 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»: «адвокат, який надає безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом чи на тимчасовій основі на підставі договору, має всі права та гарантії, встановлені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», (а також) іншими законами України» [7, ч. 2 ст. 25].

Крім того наголосимо, що загальна правосуб'єктність адвоката розкривається у здатності цього суб'єкта всту-

пати у різноманітні правові відносини, набувати для цього необхідних прав та здійснювати потрібні правові дії.

В свою чергу, галузева правосуб'єктність адвоката системи БВПД характеризується різноманітністю галузей права у яких він може реалізовувати свою дієздатність в межах здійснення функцій з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Окремої уваги потребує розгляд особливостей спеціальної правосуб'єктності адвоката. Отже, статус адвоката не передбачає владних повноважень. Таким чином дозволяючи говорити про відсутність в нього як суб'єкта системи БВПД ознак спеціальної активної правосуб'єктності. У той же час, адвокат не може займати і підпорядковану роль, оскільки це прямим чином нашкодить виконанню його правозахисних функцій.

Аналізуючи зміст ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», у якій зокрема наголошено на забороні будь-якого втручання і перешкоди здійсненню адвокатської діяльності [5, п. 1 ч. 1 ст. 23], С. Вилков робить висновки про те, що окремими нормативними приписами цієї статті закріплено правові гарантії адвоката на: «а) рівність прав з іншими учасниками провадження, дотримання засад змагальності і свободи в наданні доказів та доведенні їх переконливості; ... в) здійснення в особливому порядку дисциплінарного провадження стосовно адвоката ...» [8, с. 175]. Та узагальнюючи правові гарантії адвокатської діяльності, С. Вилков об'єднує їх за «функціональним призначенням у такі групи: 1) гарантії незалежності адвоката; 2) гарантії недоторканості адвоката, у межах яких можна виділити: а) гарантії професійної безпеки адвоката; б) гарантії особистої безпеки адвоката; 3) гарантії недоторканості адвоката. [8, с. 175].

Крім того доцільно звернути увагу на можливість адвоката відмовитись від виконання доручення Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги з підстав, передбачених законом, така можливість закріплена у статті 24 Закону України «Про БПД» [7, п. 3 ч. 2 ст.24]. У сукупності із перерахованими вище гарантіями це забезпечує достатню самостійність адвоката у процесі адміністративного судочинства.

Отже підсумовуючи аналіз спеціальної правосуб'єктності щодо адвоката БВПД маємо зробити висновок про те, що зміст його правосуб'єктності реалізується поза межами цього елемента наведеної нами класифікації.

Наступним великим блоком питань, який неможна обійти розглядаючи реалізацію адміністративної процесуальної правосуб'єктності адвокатом-суб'єктом БВПД, є особливості його діяльності при здійсненні захисту, представництва та складення документів процесуального характеру.

Розглядаючи це питання, перш за все необхідно згадати про два способи побудови відносин між адвокатом та Центром з надання безоплатної вторинної правової допомог. Отже, можуть отримувати доручення та здійснювати надання послуг з БВПД на постійній основі за контрактом або на підставі договору. Різниця між цими різновидами відносин закріплена у статтях 21 та 22 Закону України «Про БПД». Порівнюючи зміст цих статей, ми не знаходимо відмінностей у переліку послуг, які реалізуються адвокатом. Проте, у нормах закону закріплено, що відносини, які будуються за контрактом мають постійний характер, а «під час призначення адвоката враховуються його спеціалізація, досвід роботи, навантаження, складність справ, у яких адвокат бере участь» [7, ч. 2 ст. 21]. Натомість, побудова відносин на основі договору має тимчасовий характер і здійснюється Центром з надання БВПД у разі, коли «надання безоплатної вторинної правової допомоги адвокатом, який надає безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом» неможливе [7, ч. 1 ст. 22]. Отже, виходячи із зазначених у законі приписів, причина даного поділу пов'язана насамперед із галузевою

спеціалізацією адвокатів. Таким чином, Центр з надання БВПД формує групу адвокатів для постійної співпраці виходячи із навичок і досвіду адвокатів, типового розподілу тематики звернень суб'єктів на отримання БВПД, що відповідає спеціалізації адвокатів, та територіального знаходження адвокатів. А у разі, якщо кількості адвокатів співпрацюючих з Центром БВПД з будь-яких причин не вистачає для забезпечення існуючих потреб у БВПД, Центрами укладаються тимчасові договори. Така система має бути організаційно, управлінські та фінансово виправдана й корисна, проте відмітимо, що чинний Закон України «Про БПД» не надає достатньо інформації для розкриття особливостей процедури відбору адвокатів для укладання контракту та договору. Отже питання реалізації правосуб'єктності адвокатів у цьому відношенні залишаються непрозорими.

Висновки. Узагальнюючи проаналізовані у ході дослідження дані щодо реалізації адвокатом адміністративної процесуальної правосуб'єктності як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві України можна зазначити наступне.

Реалізація адміністративної процесуальної правосуб'єктності адвоката, залученого до системи надання безоплатної вторинної правової допомоги представляє з себе цілеспрямовані дії адвоката щодо набуття сукупності прав та обов'язків, необхідних для участі в системі БВПД, а також їх подальшого застосування в ході професійної, законодавчо регламентованої діяльності. Сутність професійної правничої допомоги здійснюваної адвокатом залученим до надання БВПД при цьому не змінюється та залишається спрямованою на сприяння забезпеченню прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб.

Реалізацію правосуб'єктності адвокатів задіяних у системі БВПД можна умовно поділити на декілька окремих етапів: 1) етап допуску (або залучення) адвоката до участі у наданні безоплатної вторинної правової допомоги, який включає в себе 1.1) набуття адвокатом права здійснювати правничу допомогу у межах системи БВПД та 1.2) процедуру безпосереднього розподілу доручень на здійснення БВПД; 2) безпосередню реалізацію адміністративної процесуальної дієздатності адвоката в системі надання БВПД; 3) припинення діяльності адвоката з надання правничих послуг в системі безоплатної вторинної правової допомоги.

Особливість правосуб'єктності адвоката БВПД полягає у поширенні її окрім адміністративного судочинства ще на декілька галузей права (кримінального, цивільного тощо). При цьому, процедура безпосереднього розподілу доручень на здійснення БВПД, відповідно до чинного судового рішення, в повному об'ємі реалізується лише в галузі цивільно-правових відносин, при чому деякі компоненти механізму її реалізації недостатньо прозорі. Додатково слід відзначити, що під час реалізації правосуб'єктності адвоката суб'єкта системи БВПД в ній не виявлено ознак спеціальної правосуб'єктності.

Подальші вектори розвитку реалізації правосуб'єктності адвокатів суб'єктів надання БВПД доцільно спрямувати на дерегуляцію процедури розподілу доручень адвокатам щодо надання послуг з БВПД, залучення до цього механізму суб'єктів на право отримання БВПД, з одночасним підвищенням конкуренції серед адвокатів залучених до системи БВПД й розширенням практики та арсеналу заходів моніторингу і стимулювання якості надання адвокатами послуг БВПД.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шпак М.В. Професійне представництво адвоката у цивільному процесі : дис. ... к.ю.н : спец. 12.00.03. Харків, 2018. 249 с.
2. Про затвердження Порядку і умов проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання безоплатної вторинної правової допомоги : постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 р. № 1362. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1362-2011-п#Text>.
3. Офіційний сайт Координаційного центру з надання правової допомоги, «Конкурс адвокатів». URL: <https://www.legalaid.gov.ua/advokatam/konkurs-advokativ/>
4. Про проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання безоплатної правової допомоги : Наказ міністерства юстиції від 06.11.2018 р. № 3957/7. URL: <http://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/nakaz-06112018-39757.pdf>.
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2013, № 27, ст. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.
6. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка]. – К. : Юридична думка, 2007. – 992 с.
7. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2011, № 51, ст. 577 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.
8. Вилков С.В. Адміністративно-правові засади організації надання адвокатами безоплатної правової допомоги : дис. ... к.ю.н : спец. 12.00.07. Київ, 2019. 250 с.